

FORSKNING I PÆDAGOGERS
PROFESSION OG UDDANNELSE

Forudsætninger for ligeværdig deltagelse

– multimodal samskabelse i praksis

Ann-Merete Iversen

lektor, ph.d., ani@ucn.dk

Thomas Waring Stubben

lektor, tsp@ucn.dk

Selskabet for social retfærdighed & ligeværdig deltagelse,
Pædagoguddannelsen, UCN

<https://tidsskrift.dk/FPPU>

Resumé

Trods årtiers fokus på social ligestilling viser forskning at mennesker med handicap oplever begrænsninger i indflydelsen på eget liv. Artiklen beskriver et aktionsforskningsprojekt, hvor borgere og ansatte på et bo- og beskæftigelsestilbud for mennesker med intellektuel funktionsnedsættelse samarbejder med artiklens forfattere om at udvikle en praksis, hvor forudsætningerne for borgernes med- og selvbestemmelse styrkes. Artiklen har det normative udgangspunkt, at det er en menneskeret at bestemme i eget liv og trækker teoretisk inspiration fra den amerikanske filosof Martha Nussbaum. Læseren vil blive introduceret til multimodal samskabelse som forudsætningskabende metode til at borgeren bliver ligeværdig aktør i de rum og kontekster, hvor beslutninger træffes og indsatser tilrettelægges.

Abstract

Prerequisites for equal Participation – multimodality and co-creation

For decades social equity has been widely discussed and promoted. And yet research shows that people with mental and physical disabilities experience a lack of influence on their lives. This article describes an action research project involving citizens with intellectual disabilities and other stakeholders in a shared investigation of how the practice field can take steps towards encouraging participation. Theoretical inspiration is drawn from Martha Nussbaum and the capability approach. The article introduces multimodal co-creation as a method to enhancing equity in the decision making concerning and the planning of pedagogical approaches in the field.

Nøgleord

Funktionsnedsættelse, ligeværd, samskabelse, kapabiliteter, multimodalitet, aktionsforskning

Keywords

Disability, equity, co-creation, capabilities, multimodality, action research

Indledning

Indenfor det socialpolitiske område har der gennem de seneste årtier globalt og nationalt været øget fokus på begreber som social ligestilling og selv- og medbestemmelse, hvilket blandt andet afspejles i FN's handicapkonvention, Lov om Social Service, De 17 verdensmål og senest Socialstyrelsens nye udgave af Vok-

senudredningsmetoden (VUM 2.0)¹. Trods dette fokus er der i en dansk kontekst stadig store udfordringer på området. For eksempel viser undersøgelser, at en forholdsvis stor andel af mennesker med fysiske eller psykiske handicaps oplever at have enten begrænset eller ingen indflydelse på eget liv (SFI, 2014; VIVE, 2017; VIVE, 2021)². Denne tendens bekræftes gennem flere års forskning hvor artiklens forfattere, med samskabelse som omdrejningspunkt, har forsket i og udviklet metoder til at fremme deltagelse blandt mennesker i udsatte positioner. Forskningen viser blandt andet, at borgere med intellektuel funktionsnedsættelse oplever at der tales hen over hovedet på dem, når beslutninger skal træffes om centrale forhold i deres liv. Interviews med borgere, fagprofessionelle og interesseorganisationer peger alle på at retten til at bestemme i eget liv kan have vanskelige kår, når det vedrører voksne med intellektuel funktionsnedsættelse (Iversen & Stubben, 2019).

Problemstillingen ses eksempelvis på de handleplansmøder³, der afholdes på baggrund af Socialstyrelsens Voksenudredningsmetode, med formålet at indgå aftaler om ydelser og tilrettelægge den pædagogiske indsats for den enkelte borger. Her behandles borgernes ønsker i hovedreglen som det sidste punkt på dagsorden, og dette kun såfremt der er plads til det indenfor den afsatte tidsramme. Beslutninger truffet på handleplansmøder kan derfor være vanskelige at realisere i borgerens hverdag og måske sågar være i strid med borgerens egne ønsker. Trods ambitioner om det modsatte er mange situationer og omstændigheder i borgerens liv præget af ulige forudsætninger for deltagelse. Rammer og kommunikation er intellektuelt, sprogligt og abstraktionsmæssigt typisk tilrettelagt af og til mennesker der ikke har intellektuel funktionsnedsættelse, hvilket skaber udfordringer i kommunikationssituationer som handleplansmøder. Der er med andre ord brug for metoder, der kan skabe lige muligheder for deltagelse, og det er netop her denne artikel har sit fokus. Artiklen stiller spørgsmålet: *Hvordan kan der gennem samskabelse etableres ligeværdige deltagerforudsætninger i processer, der vedrører borgerens liv og livsbetingelser?* Dette undersøges via et aktionsforskningsprojekt⁴, artiklens forfattere har gennemført i samarbejde med Fonden Krobakken, et bo- og beskæftigelsestilbud for voksne med intellektuel funktionsnedsættelse.

1 Metode til udredning og sagsbehandling på området for voksne med sociale problemer og voksne med funktionsnedsættelse.

2 I VIVE-rapporten fra 2017 fremhæves det ift. spørgsmålet om *egen vurdering af hvor meget indflydelse de har på deres liv*, at 32,3% af mennesker med større psykisk handicap; 17,3% af mennesker med mindre psykisk handicap; 26,2% af mennesker med større fysisk handicap og 8,9% af mennesker med mindre fysisk handicap, i mindre grad eller slet ikke føler, at de har indflydelse på eget liv.

3 Møderne betegnes også som ”opfølgingsmøder”. I artiklen bruges betegnelsen ”handleplansmøde” bortset fra i direkte citater.

4 Aktionsforskningsprojektet *Forudsætninger for Samskabelse* (2018-2020), Pædagoguddannelsen, UCN.

Kort om projektet

Forskere og praktikere delte i aktionsforskningsprojektet et ønske om at undersøge og udvikle praksisformer i en mere samskabende retning. Når der for eksempel i VUM 2.0 opfordres til at skabe en ”sammenhængende og helhedsorienteret indsats med borgeren i centrum” (Socialstyrelsen, 2020), kan der med rette spørges til hvad det betyder, at borgeren skal være i centrum. Er det som den, der tales om eller som én, der tales med? Hvilke og hvis intentioner er de vigtigste og dermed dem, der bliver udslagsgivende for de beslutninger der træffes?

I projektet blev det blandt andet tydeligt at den fagprofessionelles pædagogiske intention, borgerens ønsker og kommuners krav til den pædagogiske indsats ikke altid er sammenfaldende, og at det kan være besværligt – om ikke umuligt – at forene de divergerende ønsker. Det er særligt i forhold til denne type komplekse problemstillinger med involvering af mange aktører, behov og perspektiver at samskabelse som metode har potentiale (se fx Bason, 2010). Projektets ambition var derfor at undersøge, hvordan indsatser og strategier kan re-designes i en mere samskabende retning.

Over en periode på cirka otte måneder blev der gennemført et antal aktioner tilrettelagt i en progression, der bestod af a) at introducere metodiske greb og analytiske vinkler på den forestående udviklingsproces, b) at afprøve metodiske greb gennem udvikling af ny praksis, c) at afprøve ny praksis. Projektet blev afsluttet med evaluering af den nye praksis gennem interviews. I aktionerne deltog borgere, ledelse og medarbejdere fra både bo- og beskæftigelsestilbuddet på Fonden Krobakken.

Artiklens datagrundlag udgøres af lydoptagelser, procesnoter og fotos fra projektets aktioner samt interviews med borgere, pædagogisk personale og ledelse samt med en kommunal sagsbehandler⁵, der fører rutinemæssigt tilsyn med Fonden Krobakken. Ydermere indgår styringsdokumenter og andet materiale, der er blevet til som resultat af forskningsprojektet.

Metode og teoretisk afsæt

Begrebet *samskabelse* anvendes på forskellige niveauer i en lang række genstandsfelter (se fx Olesen, Phillips & Johansen, 2018; Foghsgaard & de Jongh, 2018; Iversen, 2017; Zeitler, 2016) – i artiklen afgrænses det til metode- og handleniveau. Samskabelse anskues som en mulig strategi i pædagogisk arbejde, og begrebet anvendes i det man kan kalde en semantisk grundbetydning, *at nogen skaber noget nyt sammen i en kollektiv kreativ proces*. Begrebet bruges således i

5 Det auditive datamateriale bestod af fem interviews med fem forskellige borgere, tre fokusgruppeinterviews med pædagogisk personale, et fokusgruppeinterview med ledelsen og et interview med kommunal sagsbehandler. Alle de interviewede har både været en del af handleplansmøder før og efter aktionsforskningsprojektet. Ydermere bestod det auditive datamateriale af fem opsamlende samtaler med det pædagogisk personel ift. de multimodale processer.

en metodisk betydning inspireret af designtænkning, hvor aftagere af produkter og ydelser inviteres til at deltage i designprocessen og dermed får indflydelse på resultatet. Det er samskabelse som borgerinddragende udviklingsstrategi i det fagprofessionelle arbejde, vi først og fremmest interesserer os for.

Dermed adskiller vi os fra diskurser, hvor samskabelse anskues som styringsparadigme og ledelsesredskab i politik og offentlig forvaltning (se fx Fogsgaard & de Jongh, 2018). Vi interesserer os for den samskabelse, der kan finde sted i lokalt definerede handlerum, hvor interessenter omkring en problemstilling sammen udvikler, afprøver og implementerer nye tiltag og løsninger (se fx Iversen, 2017). I projektets aktioner er samskabelse et metodisk grundprincip i alle aktiviteter.

Foruden samskabelsesmetodik trækker projektet også metodisk på aktionsforskning. Fra Kurt Lewin hentes aktionsforskningens oprindelse og intention, ”action research’, altså en ’handlingsforskning’, hvor sigtet var, at forskerne i tæt kontakt med ’praktikerne’ indenfor et bestemt felt (...) gennem analyser og eksperimenter i felten selv skulle bidrage til løsning af de sociale problemer, der var deres forsknings emne” (Nielsen & Aagaard Nielsen, 2010, s. 97). Eller med Lewins egne ord ”forskning der vedrører udvikling og ledelse af sociale processer” (Lewin, 1946, s. 35, egen oversættelse)⁶. I vores tilfælde var *det sociale problem*, forskningen tog udgangspunkt i, deltagelsesproblematikken som den introduceres ovenfor.

Vi hentede desuden inspiration i den gren af aktionsforskningen, hvor kunstneriske udtryksformer og kunstbaserede metoder bringes i spil i udforskningen af sociale fænomener (se fx Borup Jensen i Duus et al., 2010). Hermed inddrages også elementer fra Arts Based Research, hvis primære bestræbelse beskrives af Tom Barone og Elliot T. Eisner, som en slags omdirigering af samtaler med henblik på at skabe fornyet oplevelse af sociale fænomener eller sågar formidle aspekter og betydning, der ikke ellers er tilgængelig(e) (Barone og Eisner, 2012). Pointen er, at de kunstneriske udtryksformer kaster nyt lys på kendte fænomener i både forskningsprocessen og i formidlingen af forskningsresultaterne. I projektet var formålet at skabe et åbent udgangspunkt for forståelse af feltet, for vidensgenerering og for praksisudvikling – hos såvel forskere som aktører i feltet. Det er den generelle hypotese, at denne omdirigering af samtalen har deltagelsesfremmende potentiale.

Vi anvender betegnelsen *multimodalitet* om dette aspekt af metodologien. Multimodalitetens udfoldelse og potentiale uddybes nedenfor, men kort fortalt handler det om at supplere den verbalsproglige kommunikation med en vifte af udtryksformer som fx fotos, tegninger, plancher, formgivning og leg. Dermed knytter anvendelsen af multimodalitet sig til begrebet totalkommunikation, hvor der lægges vægt på at udnytte alle tænkelige kommunikative muligheder i kommunikationssituationen, og hvor alle nødvendige kommunikationsfærdigheder og

6 [...] *research for social management or social engineering* (Lewin, 1946, s. 35)

redskaber inddrages hos det enkelte menneske, for at fremme kommunikationssituationen mest muligt (Christensen, 2011).

Ved at inddrage de multimodale kommunikationsformer vil ligestillingen i kommunikationssituationen i de fleste tilfælde øges. Dels bliver magten, der ligger i et verbalsprogligt overtag, lempet gennem inddragelse af de multimodale kommunikationsformer, og dels bliver der gennem de multimodale kommunikationsformer skabt et fælles fundament og en platform for kommunikationen, der ikke er afhængig af hvad der verbalsprogligt kan udtrykkes, men i stedet har sit afsæt i hvad de kommunikerende parter ønsker udtrykt.

Fra ressourcesyn til kapabilitetstænkning

Projektet tog, som nævnt, teoretisk afsæt Martha Nussbaums kapabilitetstænkning. Nussbaum giver med sit kapabilitetsbegreb et bud på, hvordan der kan arbejdes systemisk med social retfærdighed. Samfund bør ifølge Nussbaum spørge sig selv hvilke muligheder for at opnå livskvalitet, der stilles til rådighed for det enkelte menneske og videre hvordan det sikres, at alle mennesker uanset forudsætninger og baggrund tilbydes disse muligheder. Hun definerer en række centrale områder (kapabiliteter) til brug i denne granskning⁷.

Der er tre aspekter i begrebet; basale kapabiliteter (basic capabilities), indre kapabiliteter (internal capabilities) og kombinerede kapabiliteter (combined capabilities). Basale kapabiliteter er de medfødte potentialer hos det enkelte menneske, der gør udvikling mulig (fysisk, kognitivt, emotionelt etc.). Indre kapabiliteter er de kapabiliteter, det enkelte menneske tilegner sig gennem opvækst og levet liv. Og endelig er de kombinerede kapabiliteter summen af individets kapabiliteter (basale & indre) kombineret med de sociale, politiske og økonomiske rammer det omgivende samfund stiller til rådighed for individets udfoldelse af basale og indre kapabiliteter.

Kapabilitetstilgangen spørger dermed til de muligheder, der er til rådighed for den enkelte. Nussbaum betoner samtidig det enkelte menneskes frihed til at vælge at realisere kapabiliteterne. Tilgangen er dermed ikke blot en implicit fordring om selvudfoldelse rettet mod individet, men snarere en fordring rettet mod det enkelte samfund om at stille socialt, økonomisk og politisk retfærdige rammer for udfoldelse til rådighed for alle borgere i samfundet (Nussbaum, 2011 & 2021; Kjeldsen, 2018).

Indenfor rammerne af projektet bidrog Nussbaums kapabilitetstænkning til at beskrive og nuancere deltagelsesproblematikken. Det særlige fokus på rammerne for udfoldelse ligger i tråd med de intentioner om inddragelse og medbestemmelse, der figurerer i love, konventioner og styringsdokumenter, men accentuerer sam-

7 Nussbaum arbejder med følgende kapabiliteter: Liv, Kropsligt helbred, Kropslig integritet, Sanser, fantasi og tænkning, Følelser, Praktisk fornuft, Tilknytning, Andre "arter", Leg samt Kontrol over egne omgivelser (Nussbaum, 2011 & 2021, Kjeldsen 2018).

tidig behovet for opmærksomhed på, hvordan der helt konkret kan arbejdes med netop inddragelse og medbestemmelse.

De kombinerede kapabiliteter kunne dermed bruges som optik på de rammer Fonden Krobakken stiller til rådighed for borgernes deltagelse og medbestemmelse. Der er tale om en slags mulighedsrum for deltagelse og medbestemmelse, som defineres og realiseres gennem det konkrete pædagogiske arbejde. Det fornyede blik på pædagogisk arbejde, som kapabilitetstænkningen tilbyder, indikerer samtidig at en traditionel ressourceorienteret pædagogik ikke er tilstrækkelig. Det er nødvendigt at flytte fokus i den pædagogiske indsats fra resourceudvikling hos den enkelte borger til de praktiske og organisatoriske rammer, der stilles til rådighed for deltagelse og medbestemmelse. Samskabelse og i særlig grad multimodal samskabelse repræsenterer – som det vil fremgå i næste afsnit – et metodisk bud på, hvordan der kan arbejdes med de kombinerede kapabiliteter.

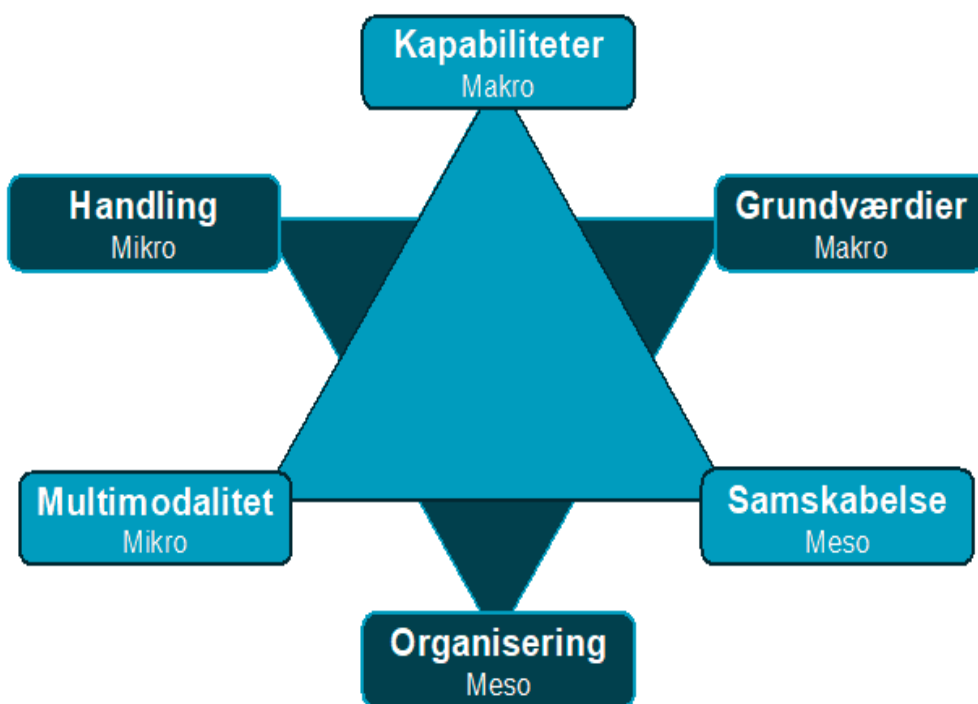
Multimodal samskabelse

De forskellige udtryksformer eller modaliteter verbalsproget suppleres med, når vi kommunikerer multimodalt, tjener et dobbelt formål i samskabelse. Dels åbnes rummet for deltagelse, og dels stimuleres den kollektive kreativitet. Gennem anvendelse af modaliteter som leg, tegning, formgivning, musik, foto etc. stilles deltagere med forskellige forudsætninger mere ”lige” i kommunikationen. Den fordel, der er forbundet med at mestre verbalkommunikation, reduceres, når alle er lige uvante med den eller de valgte modaliteter. Holdninger og idéer, der udtrykkes med fx farvekridt og karton i stedet for med logiske ræsonnementer, udgør en positivt forstyrrende afvigelse fra gængs kommunikation. Der skabes dermed et fælles fundament og en platform for kommunikationen, der ikke er afhængig af hvad der verbalsprogligt kan udtrykkes, men i stedet har sit afsæt i hvad de kommunikerende parter ønsker udtrykt. Beskrevet med Nussbaums terminologi er multimodalitet her den direkte anledning til at deltagernes kapabiliteter kan realiseres. Der skabes et mulighedsrum, hvor den enkelte kan udfolde sit potentiale i samspil med omgivelserne. I projektet ser vi for eksempel borgere, der under vanlige omstændigheder er tilbageholdende i sociale kontekster, blive deltagende og sågar styrende i leg og visuel idégenerering.

Multimodaliteten er samtidig essentiel i den skabende proces frem mod ny og ændret praksis. Kreativitet og særligt kollektiv kreativitet fordrer benspænd eller ”provokationer”, der kan skubbe til vanetænkning hos såvel individer som i organisationer (se fx de Bono, 1992; Hansen & Byrge, 2013; Scharmer, 2007; Darsø, 2009). Sidder vi omkring det vanlige bord og kommunikerer med hinanden ud fra en klassisk mødeskabelon med dagsorden, taleliste og referat, er det ikke særligt sandsynligt at nye idéer opstår, da vi befinder os i vanernes og rutinernes domæne. Et brud med vanen, som multimodalitet er et eksempel på, hjælper os til at komme et nyt sted hen. Bevægelsen frem mod det nye sted – eller mere præcist formuleret den nye praksis – starter med en undersøgelse af udgangspunktet.

Det er samtidig udgangspunktet i samskabelse, at de deltagende aktører finder et fælles fokus i den praksis, der udvikles til.

Multimodal samskabelse & praksisudvikling

Iversen & Stubben, 2021; Den dobbelte samskabelsestrekant – procesværktøj der rammesætter forholdet mellem kontekst og metode

I projektet blev multimodaliteten bragt i anvendelse gennem fire forskellige aktioner i projektet: 1) Introduktion og eksemplarisk afprøvning af multimodalitet med borgere⁸ og pædagoger; 2) Introduktion af teoretisk ramme og kontekstanalyse; 3) Udvikling af ny praksis og 4) Implementering af ny praksis. Vi fokuserer i det følgende på aktionerne 2-4 eftersom disse aktioner skaber det primære belæg for besvarelsen af artiklens undersøgelsesspørgsmål.

Til aktionerne 2 og 3 udviklede vi *den dobbelte samskabelsestrekant* som procesværktøj til at rammesætte forholdet mellem kontekst og metode. Aktionerne bestod af to personale dage. Her var formålet dels at personalet tilegnede sig erfaringer med anvendelsen af de multimodale metoder, og dels at de sammen udforskede hvordan multimodal samskabelse kunne skabe forudsætninger for deltagelse. Personalet havde på forhånd udvalgt handleplansmøderne, som de situationer i

⁸ I artiklen anvendes begrebet *borgere* om de mennesker med intellektuel funktionsnedsættelse, der er en del af projektet. I citaterne omtales de samme mennesker som *beboere*, da det er denne betegnelse Fonden Krobakken anvender.

den pædagogiske praksis, hvor de fandt borgerne mindst kommunikativt deltagende, og dermed de situationer hvor der var størst behov for ændringer i kommunikationssituationen.

Den kontekstuelle trekant - handling, grundværdier og organisering i praksis

Den første personale dag blev indledt med modaliteten stomp⁹. Formålet var at skabe en opmærksomhed deltagerne imellem, og at skabe en stemthed og modtagelighed ift. anvendelsen af modaliteter.

Efter et kort oplæg, der etablerede et fokus på Fonden Krobakkens værdier og dermed på den organisatoriske kontekst for udviklingsprocessen, fik deltagerne spørgsmålet: *Hvad er det vigtigste i dit arbejde?* Som inspiration og kreativt input fik de hver et Go-card¹⁰ at svare ud fra. Herefter drøftede deltagerne deres svar i de teams de arbejder i og kobledede efterfølgende svarene til Fonden Krobakkens værdier. De blev således klogere på hinandens syn på organisationens værdier, de fik diskuteret eventuelle nuancer i værdisæt og værdiernes afspejling i praksis – denne øvelse var indledningen til en større multimodal samskabelsesproces.

Procesfoto af arbejdet med Grundværdier

Hvert team skulle efterfølgende skabe et fælles værk, der udtrykte hvad de på baggrund af drøftelserne af grundværdierne og eget værdisæt fandt centralt i Krobakkens pædagogiske opgave. Værkerne blev skabt af forskellige materialer og efterfølgende præsenteret for og diskuteret med den øvrige personalegruppe. Processen dannede grundlag for en fælles forståelse af nuancerne i konteksten hvori, de pædagogiske handlinger udfoldes. Deltagerne gav udtryk for, at de erkendelser de fik var af en anden type, end dem der opstår i det vanlige samarbejde. En deltager formulerede det på denne måde:

9 En musikalsk udtryksform hvor et antal deltagere ved at trampe, klappe eller lave lyde med redskaber skaber et rytmisk klangbillede.

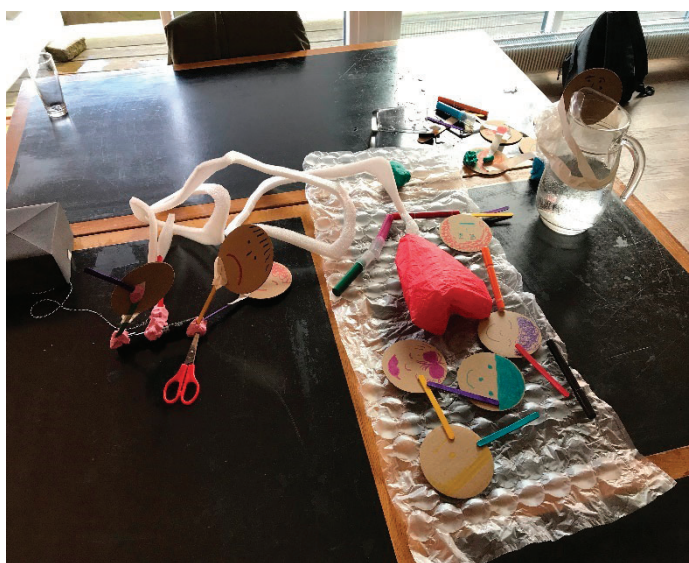
10 Go-cards er reklame- og kunstpostkort der findes frit tilgængelige på cafeer og i biografier.

”Det man gør, det husker man jo også bedst. Det man bruger sine hænder til, det lærer man af. Når vi kommer derover til [der peges på visualiseringen], så bliver vores værdier jo konkrete i det vi gør, ikke? Også det der med at visualisere den kontekst vi er i, ikke? Vi er i konteksten Krobakken, men hvordan kommer de her værdier til udtryk så? [...] Det er lidt det, dét her er et forsøg på. Præget af den spontanitet i nuet, at vi finder de her forskellige ting og får det til at passe ind. Og så også det der med, at vi jo har været sammen om at lave det her. Vi er et fællesskab, der påvirker hinanden. Et system, der samarbejder om det her kunstværk. [...] det er også undervejs, hvor vi har kigget på mangfoldighed, så når vi har været i gang med at lave det, så har man også kigget på alle de andre [værdier] og været sådan – jamen gud ja, der er jo egentlig ikke så langt et spring imellem de forskellige [værdier]”.

Det der ikke kan læses ud af citatet er, at de øvrige tilstedeværende lytter, kigger på værket og efterfølgende fortolker videre i fælles dialog. Hvert team fik som afslutning på dagen til opgave at udvælge en særlig del af den daglige praksis, hvori de efterfølgende skulle lave observationer med fokus på, i hvilken grad grundværdierne var tydelige i den daglige praksis. Disse observationer blev medbragt til den anden personaledag.

Den optiske trekant – kapabiliteter, samskabelse & multimodalitet i praksis

Anden personaledag indledtes igen med stomp. Herefter introducerede vi en optik på udviklingsprocessen bestående af Nussbaums kapabilitetstænkning, samskabelse og multimodalitet, hvilket blev sat i perspektiv til arbejdet med grundværdier, organisering og handling, der fandt sted på første personaledag. Gennem forskellige øvelser blev de indsamlede observationer perspektiveret og drøftet gennem ovennævnte optik. Optikken tilførte et nyt blik på såvel Krobakkens værdier, som på værdiernes udmøntning i konkrete handlinger i praksis – der opstod kritiske refleksioner, og de første kim til ny praksis blev skabt.

Procesfoto af arbejdet med forholdet mellem eksisterende og ønsket praksis

Disse blev efterfølgende udfoldet og konkretiseret multimodalt ud fra oplægget; *skab fremtidens praksis*. Hvert team fremstillede et værk med et udvalg af materialer. Værkerne blev ferniseret og drøftet i plenum i en tretrinnsproces. Først cirkulerede alle rundt mellem værker og nedskrev deres umiddelbare iagttagelser. Herefter læste de tre teams de nedskrevne kommentarer, og endelig fremlagde de tre teams værkernes konstruktion og idé for hinanden.

Processen gik herefter over i konkretiseringsfasen med afsæt i følgende tre udfordringer, der havde været retningsgivende for hele dagen: *Hvordan kan vi fremadrettet organisere og kommunikere med henblik på at udvikle arbejdet med målsætning for borgerne i en retning, der opleves meningsfuld for såvel borgere som ansatte; Hvordan kan vi inddrage borgers perspektiv mere i fastsættelsen og arbejdet med målsætningen; Hvordan kan vi i højere grad at rodfæste målsætninger i det daglige pædagogiske arbejde.*

Medarbejdere og ledelse på Krobakken besluttede at opdele omstændighederne omkring handleplansmøderne i følgende fire faser: 1) Organisering af handleplansmøderne; 2) Fortolkningen og omsætningen af bestillingerne¹¹; 3) Kommunikationen med borgerne om bestillingerne (før, under, efter og imellem handleplansmøder); 4) Evaluering/vurdering af udvikling hos borgerne (GAS)¹². Hvert team påbegyndte en detailplanlægning af de først kommende handleplansmøder. I fokus var dels den enkelte borgers kapabiliteter kombineret med udvalget af modaliteter, og dels kombinationen af mulighedsrummet for borgerens udfoldelse og de kommunale krav til den pædagogiske opgave. Da alle tre teams var kommet godt i gang med udviklingen af en prototype, besluttede de at udarbejde en drejebog over den nye mødeform. Hensigten var at skabe en ny fælles rutine for handleplansmøderne, som alle i personalegruppen orienterer sig ud fra, og som borgerne genkender. Nye medarbejdere kan støtte sig op ad drejebogen i forbindelsen med handleplansmøderne, og de kommunale sagsbehandlere, der også deltager i handleplansmøderne, vil få mulighed for på forhånd at kende til mødets struktur og metoder. Drejebogen indeholder før-under-efter retningslinjer for handleplansmøderne:

De sidste aktioner i forskningsprojektet var borgernes og pædagogernes konkrete implementering af den multimodale samskabelse på handleplansmøderne. Som beskrevet i drejebogen er fotografier af borgernes hverdag den centrale modalitet. Formålet med at inddrage fotos er dels at borgerne på forhånd ved, hvad der skal foregå på handleplansmødet, og dels at borgerne i højere grad tager ejerskab og deltager aktivt på møderne. Måden hvorpå fotografierne tilvejebringes er forskellig og afhængig af borgernes funktionsniveau. Nogle borgere tager selv fotos som de medbringer og taler ud fra på møderne, mens andre borgere har arbejdet sammen med en pædagog om at få taget fotografierne. Man kan gennem

11 Betegnelsen "bestilling" dækker over den aftale, der indgås om hvilke udviklingsmål for borgeren, der skal arbejdes med fremadrettet.

12 Goal Attainment Scaling (et evaluerings- og dokumentationsredskab).

Forslag til fremtidige handleplansmøder med kommunerne.

- Lederen og kommunerne aftaler i samarbejde dato for møderne. Kontaktperson og beboer får skriftlig besked.
- Fjorten dage før mødet sendes en opdateret profil (VUM) og en opfølgning til sagsbehandler. Kontaktpersonen sender selv mail til sagsbehandler, dog uden cpr. nummer.
- Kontaktperson og beboer aftaler mødested og mødeform (gåtur, i bussen, i køkken, i egen lejlighed, omkring bål eller andre ideer).
- En uge før mødet tager kontaktpersonen telefonisk kontakt til sagsbehandler. Kontaktpersonen forklarer hvilken mødeform beboeren ønsker. Hvis det bliver med billeder i egen lejlighed, forklarer at vi gerne vil inddrage beboeren mere i samtalen og derfor har lavet 8-10 billeder, som beboeren vil fortælle om på mødet. Vi siger også at vi glæder os til mødet.
- Mødet holdes hvor beboeren ønsker, hvis beboeren ønsker det i egen lejlighed, inddrages beboeren i forberedelser med kaffe/brygning, borddækning osv.
- Beboer, kontaktperson og sagsbehandler deltager i møderne. Hvis beboeren ønsker én fra ledelsen, forældre eller værge med, inviterer kontaktpersonen vedkommende med.
- Til brug på handleplansmøder med billeder, tages løbende billeder af beboerne i arbejdssituationer og andre relevante situationer. Disse billeder danner grundlag for samtalen til handleplansmødet. Kontaktperson og beboer samtaler om billederne inden mødet. Alle billeder printes i 9 x 13 cm.
- Der tages inden mødet samtaler med beboeren om nye tiltag til mål- udviklende eller vedligeholdende. Sagsbehandler har altid gode forslag, men det er dejligt og lettere at arbejde med, hvis beboeren bliver inddraget/får ejerskab.

Fonden Krobakkens Drejebog for afvikling af handleplansmøder, 2021

processen iagttage bevægelsen fra basale kapabiliteter og indre kapabiliteter til kombinerede kapabiliteter.

Anvendelsen af fotografierne på handleplansmøderne varierer fra borger til borger. På nogle møder styrer borgeren selv samtalen ud fra fotografierne, og i andre tilfælde har mødet mere karakter af fotoeliciteret interview, hvor pædagogen eller den kommunale sagsbehandler spørger ind til de fotos, som borgeren har medbragt. Uanset kombinationen af fotografi og beretning udvides borgerens rum for udfoldelse af kombinerede kapabiliteter, da borgeren selv vælger hvilke fotografier vedkommende ønsker at medbringe til handleplansmødet, samt hvad der fortællendes ud fra de medbragte fotografier. Metoden åbner desuden for at der kan inddrages andre modaliteter, hvis borgeren ønsker det, eller hvis kontaktpædagogerne finder det fremmende for borgerens muligheder for at komme til udtryk.

Evaluering af det multimodale handleplansmøde

Som den sidste del af empiriindsamlingen i projektet interviewede vi den pædagogiske ledelse, de tre teams og borgerne på Krobakken samt en kommunal sagsbehandler¹³, der var blandt de første til at gennemføre det multimodale handleplansmøde. Efter de første handleplansmøder afholdt efter den nye skabelon spurgte vi ledelsesteamet, hvordan den første implementering var forløbet:

13 Interviewene fordeler sig således: Et fokusgruppeinterview med den pædagogiske ledelse, tre fokusgruppeinterviews med pædagogerne, fem interviews med borgere samt ét interview med en kommunal socialrådgiver.

”Det er faktisk gået godt. Vi har jo taget nogle ting med videre i forhold til at ændre mødeformen med sagsbehandlerne, og det har vi lavet en struktur for, hvordan man kan bære sig ad, når man skal til at have opfølgingsmøder. Og det er det der med at kontakte sagsbehandleren og byde ind til, hvordan dagsorden skal være [...] og gøre opmærksom på, hvordan mødeformen bliver. Og så har vi arbejdet med billeder. [...] vi har lagt lidt op til, at man individuelt finder ud af, hvordan det giver mening at arbejde med den enkelte. Men det, der er gået igen, det er billeder, fordi det er så dejligt nemt, når man kan tage et billede af, at man er i Brugsen, eller af at man godt kan li’ at spille fodbold i sin fritid, eller at man er ved at øve sig i at stå op om morgenen. [...] Vi har haft de første opfølgingsmøder, og det får borgerne til at komme mere på banen. [...] Så har man ligesom et eller andet at tale ud fra, så bliver det hele ikke så formelt.”

I citatet bliver det tydeligt, at stilladseringen i den nye form har betydning for implementeringen. Der er tegn på at den ændrede tilgang til handleplansmøder har skabt et mulighedsrum for at borgernes basale og indre kapabiliteter i højere grad end tidligere kan udfoldes.

Af interviews med pædagogerne i de tre teams fremgik det, at forberedelsen op til handleplansmøderne havde ændret sig:

”Jeg synes at det virkede godt, forløbet op til mødet. Det var godt, at hun [borgeren] var med til at vælge billeder ud, og til at fortælle om hvad hun gjorde på de forskellige billeder. Altså, hele processen: Hvor kunne du tænke dig, at vi skal holde det henne? Skal det være nede i køkkenet, oppe ved dig selv eller? Hun var meget mere inddraget, end jeg nogensinde har haft nogen med til i en optakt. Det var ikke så mystisk eller farligt, at ’kommunen’ skulle komme, fordi vi havde haft hele perioden til at gøre det klart i”.

Det fremgik desuden, at pædagogerne tidligere havde oplevet, at borgerne havde været utrygge ved handleplansmøderne, men at dette havde ændret sig med den nye måde at arbejde på: *”Der er altid én eller anden nervøsitet, spænding, indtil de der rådgivere kommer på besøg. [...] De [borgerne] har ikke helt forstået, hvad det går ud på... jo de der mål, men jeg tror, at nu har de ejerskab, de er selv en meget større del af mødet end de har været tidligere. Det tror jeg, giver noget helt andet.”* Og endelig peges der på ændringen i den pædagogiske opgave: *”Det gør jo også, at VI bliver mere aktive end bare at læne os tilbage og sige ”nu kommer de [socialrådgiveren], nu har vi lavet de papirer, spørg I bare løs”, men det er jo ikke særligt engageret at være hverken for os som kontaktpersoner, men jo heller ikke for den som man er kontaktperson for”.* Personalet gav således udtryk for at de gennem den ændrede praksis i højere grad involverede sig. De blev mere faciliterende på selve handleplansmødet og var dermed også i højere grad en støtte ift. udviklingen af borgernes kapabiliteter.

Den nye tilgang til handleplansmøderne kræver dog tilvænning hos borgerne: *”Altså Søren¹⁴, han skulle lige finde ud af, hvad handler det her om, men så ku’ jeg mærke på ham, at han egentlig syntes det var meget fedt, at fokus blev flyttet fra ham og ned på et stykke papir i stedet for, fordi han synes godt, det kan være lidt*

14 Alle borgere er anonymiseret med navneændring.

voldsomt, at sidde overfor én man ikke kender så godt.” Det fremgår at borgerne gerne indtager det nye mulighedsrum, de bliver tilbudt. Her beskriver Søren sin oplevelse: *”Jamen jeg har jo været til møde, og så har jeg fortalt om de her billeder. Og så har jeg så vist billederne selvfølgelig. Her for eksempel, her har jeg hjemmedag, og der støvsuger jeg og så samtidig, så gør jeg også rent og sådan noget. [Bliver der lyttet til det du siger?] Selvfølgelig gør der det. Ellers så kunne man jo ikke holde de møder jo. Hvis chefen ... hvis hun ikke hørte efter hvad jeg sagde”.* Citatet indikerer også at borgeren har en klar opfattelse af magtfordelingen på handleplansmøderne, når han benævner socialrådgiveren som ”chefen”.

En anden borger fortæller: *”Det har været fedt nok. [at bruge billederne?] ja. [hvordan gik det før du brugte billederne?] Det var skidt. [det var svært at snakke, synes du?] ja. [men sidst havde du billeder med?] Ja, det var et meget fint møde. [...] Jeg viste dem frem til sagsbehandleren. [Kunne du fortælle om alle de der billeder?] Ja [griner]. [...] Jeg har lavet en bog til mor. En billedbog”.* Her fordrede kommunikationen støttespørgsmål på grund af borgerens funktionsnedsættelse. Udover at være et eksempel på hvordan borgerens kombinerede kapabiliteter kommer til udfoldelse, ved han udnytter mulighedsrummet til at kommunikere ud over handleplansmødet ved at lave en billedbog til sin mor, peger behovet for hjælpespørgsmål på en deltagelsesproblematik som multimodaliteten ikke eliminerer. Den, der stiller spørgsmålene, kan til en vis grad dirigere kommunikationen og dermed også påvirke borgerens svar. En medarbejder siger:

”Jeg er selv uddannet socialrådgiver og har kun siddet på rådgivers pind og lavet opfølgingsmøder før. Så det var lidt sjovt at se, at hun [socialrådgiver] ikke behøvede at lægge så mange ord ud, for at Johan - eller mig og Johan - kunne ligesom sætte dagsordenen på en anden måde, end jeg før har set, når jeg har været ude fra Kommunen. Så det var lidt spændende at se. Og Johan, han skulle lige se på mig, hvornår vi – altså hvilket [foto] vi tog, men når først jeg [havde spurgt] hvad er det, du laver her, og han sagde det, jamen, så gav det jo god anledning til at rådgiver kunne spørge. Og så kunne Johan jo svare på det, uden at han behøvede at kigge over på mig om det var rigtigt eller forkert.”

Beskrivelsen her accentuerer den deltagelsesproblematik, der kan være til stede i samspillet mellem borger og kontaktpædagog. Hvem, der definerer eller dirigerer budskabet, er subtilt, og det placerer en etisk fordring hos pædagogen i forhold til at støtte borgerens initiativ og udtryk. Det er ikke enkelt. Og langt fra alle intentioner hos deltagerne i mødet er eksplicitte.

Som det fremgår af de ovenstående citater, har den kommunale sagsbehandler en væsentlig rolle i mødet og ikke mindst i borgernes og pædagogernes bevidsthed. Det var derfor også væsentligt for os at få dette perspektiv med:

”Det jeg oplevede, det var jo, at det i endnu højere grad blev borgerens egne oplevelser og fortællinger som var i fokus. Jeg tænker, at borgerinddragelsen var væsentligt højere. Det var perfekt, for vi kunne jo mærke borgerens glæde, det var hyggeligt og der var en afslappet atmosfære, og borgeren kunne jo fortælle, ved hjælp af støtte, sin egen historie og oplevelse af, hvad borgeren laver i hverdagen, hvad borgeren var optaget af og hvad der motiverer, og hvad borgeren finder glæde ved. Og det kom jo selvfølgelig også frem

om borgeren var tilfreds med at bo i tilbuddet, og om de synes de fik den støtte, de havde behov for”.

Sagsbehandleren vurderer således, at den nye mødeform giver et øget indblik i borgerens liv og perspektiv. At hun også, når borgeren fylder mere, i højere grad bliver i stand til at vurdere borgerens basale og indre kapabiliteter og dermed også borgerens funktionsnedsættelse, er en afledt effekt: *”Altså jeg synes jo, at når det er borgeren, der er i centrum, så er det jo borgerens egen fortælling, der er i centrum, og det afslører jo også noget om borgerens kognitive niveau. Men det afslører jo selvfølgelig også noget om, hvad der betyder noget for borgerne. Og der bliver talt med borgerne og ikke om borgeren”.*

Der er grund til at antage at udgangspunktet for de beslutninger, der siden træffes om målene for den pædagogiske indsats kvalificeres, når sagsbehandleren på denne måde får en fornemmelse for såvel borgerens perspektiv på eget liv, som for de konsekvenser funktionsnedsættelsen har i forhold til at sætte og arbejde med mål. Der er samtidig grund til at spørge om det observerede ejerskab har effekt på andre områder af borgerens liv. Ændrer målene for eksempel karakter? Øges borgerens generelle indflydelse på eget liv? Hvilke afledte effekter ses der i forhold til deltagelse generelt?

En nylig evaluering blandt personalet på Krobakken giver en tidlig indikation på at såvel karakteren af målene som det mellemliggende arbejde med mål ændrer sig, hvilket blandt andet ses i følgende tre citater: *”Borger er selv begyndt at komme med forslag til nye ting [mål], hun kunne tænke sig at blive bedre til”; ”Han [borger] er mere engageret og har en egen mening om, hvordan opgaverne skal være og løses på sit arbejde. Borgeren er blevet mere bevidst og klar over hvilke opgaver, han trives med og vil fortsætte med”; ”Vi ser at borgeren får større medbestemmelse, går mere ind i de enkelte delprocesser, er blevet mere bevidst om hvad han kan og ikke kan, har større selvindsigt og kommer med ønsker”.*

I spørgsmålet om deltagelse er det essentielt hvordan borgernes ønsker og forslag modtages af såvel ansatte på Krobakken som de sagsbehandlere, der deltager i målmøder og siden transformerer målmøder til en egentlig bestilling med mål og udviklingsønsker. Men når vi læser udtalelserne, læser vi da samtidig en implicit forudsætning ind om at borgernes bidrag og ønsker realiseres som forandringer i borgerens hverdag?

Fra de interviews, vi havde med borgerne, ved vi at kommunikationen, uanset om der anvendes billeder eller ej, ikke flyder som vi er vant til. Vi oplevede, at samtalerne var præget af borgerens funktionsnedsættelse. Nogle borgere kunne berette flydende og selv formulere, hvad de gerne ville og hvad der var vigtigt for dem, mens andre borgere beskrev billederne med enkeltord eller korte sætninger, og her var det op til tilhørerne at tillægge ordene et budskab. Det er en væsentlig problematik i forhold til netop deltagelse, som anvendelsen af fotos reducerer, men ikke fjerner. Verbalsprogets placering forbliver central i ‘oversættelsen’ mellem modaliteter. Handleplansmødet skal, uanset hvilke modaliteter der anvendes,

resultere i evaluering af eksisterende mål og formulering af nye mål for den pædagogiske indsats. Og begge dele dokumenteres og registreres skriftsprøgligt.

I projektets aktioner var der løbende drøftelser af spektret af mulige modaliteter. At skrive, spille musik, brodere, strikke og en række andre modaliteter blev nævnt, som særlige udtryksformer som borgerne mestrer og kommunikerer godt igennem. Samtidig blev det drøftet hvordan rammerne for handleplansmøderne kunne og skulle være mere fleksible. Det blev foreslået at holde mødet under en køretur, på en udflugt, i haven eller i andre kontekster hvor mødets formelle karakter blødes op. Ved projektets afslutning var konteksten for mødet og anvendelsen af fotos implementeret som en blivende ændring af Krobakkens praksis.

Konkluderende bemærkninger og kritisk refleksion

Vi ser i projektet, at multimodal samskabelse har potentialer i forhold til at etablere ligeværdige deltagerforudsætninger i den praksis, vi undersøger. Den fornyede metode i handleplansmøderne, der udvikles i samarbejdet med Fonden Krobakken repræsenterer et bud på, hvordan intentioner om inddragelse af borgerperspektivet kan realiseres. Evalueringer fra den tidlige implementeringsfase indikerer, at det fokus der lægges på sammenhængen mellem intention og rammesætning af handleplansmøderne betyder, at borgerne i højere grad er deltagende i optakten til mødet, og at processen med at tage fotos giver dem ejerskab over, den begivenhed mødet er. Den utryghed, der var forbundet med ikke at vide hvad der skulle ske til mødet, reduceres. Der er hos deltagerne bred enighed om, at borgerens perspektiv går fra at være perifært til at være centralt i kraft af den ændrede fremgangsmåde for handleplansmøderne. At arbejde multimodalt med, i dette tilfælde fotos, øger således ejerskabet hos borgeren i såvel planlægning og gennemførelse af handleplansmødet som i det mellemliggende arbejde med de mål, der besluttet på mødet. Den foreløbige konklusion på det spørgsmål artiklen stiller må således være, at ligeværdige deltagerforudsætninger i samskabelse kan fremmes gennem multimodalitet. Man kan desuden med Nussbaums terminologi sige at multimodal samskabelse styrker og kvalificerer de kombinerede kapabiliteter.

Blandt de mange erkendelser, der opstod undervejs i projektet, var at det jo egentlig er indlysende at bruge fotos til handleplansmøder. Modaliteten kendes fra andre pædagogiske tilgange, fx social stories og biografisk narrative metoder, men koblingen mellem handleplansmøder og fotos opstår først, da personale og borgere på Fonden Krobakken introduceres til multimodal samskabelse som metode til organisationsudvikling. Hermed løftes multimodalitet ”op” i det systemiske mesoniveau. Multimodalitet går fra at være en metode, der anvendes i det pædagogiske relations- og udviklingsarbejde mellem pædagog og borger til at være en samarbejdsmetode på det strukturelle niveau hvor beslutninger, der rammesætter blandt andet målarbejde, træffes. Og dermed ændres de grundlæggende forudsætninger for deltagelse.

Så det skal vi jo bare gøre? Lad os implementere multimodal samskabelse i handleplansmøder landet over. Og vupti er det ingen sag at gøre som det indskræpes fra Socialstyrelsens side i VUM 2.0, at: *"[...] der arbejdes tæt sammen med borgeren, og at der tages afsæt i dennes ønsker, håb og drømme, når det vurderes, hvilken støtte borgeren har behov for"* (Socialstyrelsen, 2020). Eller hvad? Det er vores hypotese, at bevægelsen fra det systemiske mikroniveau (relations- og udviklingsarbejde) til det systemiske mesoniveau (beslutninger om tildeling af støtte og målformulering) fordrer, at pædagogen tilføjer en ny rolle som facilitator af multimodal samskabelse til sin professionsfaglighed. Det lyder komplekst men er måske, som personalet på Fonden Krobakken erfarede, indlysende. Ved at justere rammerne og inddrage andre modaliteter end verbalsproget i de situationer, der er rammesættende for borgerens liv, skaber pædagogen et mulighedsrum for udfoldelse af borgernes kapabiliteter og dermed forudsætninger for ligeværdig deltagelse.

Hvordan deltagelsen udfoldes, er afhængigt af forskellige faktorer. Vi har ovenfor peget på, at der påhviler de fagpersoner, der samarbejder med borgerne om for eksempel mål, en etisk fordring i forhold til at støtte borgerens deltagelse og initiativ. Samskabelse er karakteriseret ved tilstedeværelsen af forskellige aktørperspektiver, og intentioner hos de øvrige aktører kan "skygge for" borgerens deltagelse. Der kan være modstridende interesser i spil, som uanset mødeformen udelukker borgeren fra indflydelse på de beslutninger, der træffes om borgerens liv.

Kapabilitetstænkningen flytter fokus fra borgerens funktionsnedsættelse til de aspekter, der udgør det almene menneskeliv, og særligt flyttes fokus til de rammer, et samfund stiller til rådighed for udfoldelse af kapabiliteterne. Som myndighedsperson spiller pædagogen en ikke ubetydelig rolle, når det kommer til at sikre, at også borgere med funktionsnedsættelse er omfattet af alment gældende rettigheder og konventioner. Pædagogen både repræsenterer og faciliterer de rammer for udfoldelse af grundlæggende rettigheder, og dermed også det mulighedsrum, der stilles til rådighed for borgeren. Og i denne optik tilbyder multimodal samskabelse et bud på, hvordan pædagogen metodisk kan bidrage til at realisere love og konventioners intention i praksis.

Dette afføder imidlertid også en række spørgsmål og forbehold – særligt i tilfælde som handleplansmøder hvor beslutningsretten ikke er placeret hos de tilstedeværende på mødet, men hos forvaltningen i den kommune hvor borgeren er hjemhørende. Det mulighedsrum, som multimodal samskabelse etablerer, kan i realiteten dermed være rent symbolsk. Formen på mødet er ingen garanti for indflydelse. Tværtimod kan man forestille sig, at der åbnes for ønsker, der ikke er vilje til- eller mulighed for at indfri. Og jo større postuleret mulighedsrum desto større risiko for, at de ønsker og behov borgeren giver udtryk for ikke kan efterkommes, og at den postulerede inddragelse blot bliver symbolsk. Man kan dermed sige, at den ændrede form på handleplansmødet, er i risiko for blot at være kosmetik, hvis ikke præmissen for mødet og beslutningsrettens placering ændres. Dette

peger dog i retning af en mere omfattende revision af politisk og styringsmæssig karakter.

Og tilbage i pædagogisk praksis kan man stille spørgsmålet om, hvorvidt lige-værdig deltagelse i beslutningsprocesser reelt er borgerens behov i alle situationer. Hos Nussbaum er det centrale den enkeltes frihed til at vælge i alle livets facetter, mens der i samskabelse sættes fokus på hvad der skal samskabelses om, og hvem der skal indgå. Alle disse faktorer stiller store krav til pædagogernes professionelle dømmekraft, når beslutninger om meningsfuld involvering af den enkelte borger skal træffes.

Litteratur

- Alvesson, M. & Sköldbberg, K. (2009). *Reflexive Methodology. New Vistas for Qualitative Research*. SAGE Publications
- Amilon, Anna. et al. (2017). *Personer med handicap – Hverdagsliv og levevilkår*. VIVE
- Barone, T. & Eisner, E.T. (2012). *Arts based research*. SAGE
- Bengtsson, Steen, et al. (2014). *Hverdagsliv og levevilkår for mennesker med funktionsnedsættelse*. SFI
- Nielsen, B.S & Aagaard Nielsen, K. (2010). *Aktionsforskning i*: Brinkmann, S. & Tanggaard, L. (2010). *Kvalitative metoder. En grundbog*. Hans Reitzels Forlag
- Christensen, Helle (2011). *Alternativ og supplerende kommunikation – pædagogisk arbejde med mennesker uden talesprog*. I: Mogens Sørensen (red.) *Dansk, kultur & kommunikation – Et pædagogisk perspektiv*. Akademisk Forlag
- Darsø, L. (2009). *Artful Creation. Learning-Tales of Arts-In-Business*. Samfundslitteratur
- De Bono, E. (1992). *Serious Creativity. Using the Power of Lateral Thinking to Create New Ideas*. HarperBusiness
- Duus, G. et al. (red) (2012). *Aktionsforskning. En grundbog*. Samfundslitteratur
- Fogsgaard, M.K.; De Jongh, M. (red.) (2018). *Ledelse og samskabelse i den offentlige sektor*. Dansk Psykologisk Forlag
- Hansen, S. & Byrge, C. (2013). *Kreativitet som uhæmmet anvendelse af viden: Teorien bag Den Kreative Platform & træningsprogrammet for nytænkning*. Bogforlaget Frydenlund
- Iversen, A. (2017). *Det Paradoksale begreb. Hvad vi taler om, når vi taler om samskabelse. Og det vi gør*. Ph.D. afhandling udgivet på Aalborg Universitetsforlag [https://www.ucviden.dk/portal/da/publications/det-paradoksale-begreb\(aa758e65-9e12-4378-8aa8-c280476a4b91\).html](https://www.ucviden.dk/portal/da/publications/det-paradoksale-begreb(aa758e65-9e12-4378-8aa8-c280476a4b91).html)
- Iversen, A. & Stubben T. W. (2018). *Når borgerne bliver aktører – samskabelse i det sociale arbejde*. UCN Perspektiv no. 4, 2018 <http://blad.ucn.dk/ucn-perspektiv-december-2018/?page=6#/>
- Kjeldsen, C. (2018). *Capability Approach og "udsathed"*. Tidsskrift for Socialpædagogik, 21. årgang, nr. 2, 2018
- Knill, P. K., Levine, E.G & Levine, S. K. (2010). *Principles and Practice of Expressive Arts Therapy*. Jessica Kingsley Publishers
- Kohl, K.S. et al. (2021). *Inddragelse og tillid I mødet mellem kommunerne og borgere med handicap – En Gap-analyse for Det Centrale Handicapråd*. VIVE
- Leeuwen, T.V. (2017). *Multimodal Literacy*. Viden om literacy nr. 21, marts 2017, Nationalt Videncenter for Læsning
- Lewin, K. (1946). *Action Research and Minority Problems*. Journal of Social Issues, vol. 2 (4): 34-46
- Mik-Meyer, N. (2018). *Fagprofessionelles møde med udsatte klienter. Dilemmaer i den organisatoriske praksis*. Hans Reitzels Forlag
- Nussbaum, M. (2011). *Creating Capabilities: The human Development Approach*. London: The Belknap Press of Harvard University Press.

- Olesen, B.R.; Phillips, L.& Johansen, T.R. (2018). *Dialog og samskabelse. Metoder til en refleksiv praksis*. Akademisk Forlag
- Scharmer, C.O. (2007). *Theory U. Leading from the future as it emerges*. Berrett Koehler Publishers
- Schein, E.H. (2010). *Organizational culture and leadership*, 4. edition. Jossey-Bass business & management series
- Socialstyrelsen (2020). *Voksenudredningsmetoden. Version 2.0. Inklusiv Fælles Faglige Begreber. Metodehåndbog* <https://socialstyrelsen.dk/udgivelser/metodehandbog-til-vum-2.0>
- Trækjær, K. og Stubben, T. (2016) *Læring i Transformation – Erkendelse i Praksis*. Tidsskrift for Socialpædagogik, 19. årgang, nr. 1, 2016
- Zeitler, Ullrich. (2016). *Ny professionalismisme. Samskabelse som vej til et bæredygtigt samfund*. Akademisk Forlag